

ההתערבות הצבאית האיראנית בסוריה – מבט לעתיד

אפרים קם

איראן מתכוונת כנראה להשאיר כוחות צבאיים בסוריה לתקופה ארוכה, למטרות הבטחת ייצובו של משטר אסד לאורך זמן, חיזוק השפעתה בסוריה ובשכנותיה והחמרת האיום על ישראל, בעיקר באמצעות חזבאללה. השארת הכוחות בסוריה אינה מובטחת לאורך זמן, עקב אילוצים שונים. אך אם הם יישארו בסוריה, צפוי שעיקרם יהיו אנשי חזבאללה והמיליציות השיעיות העיראקיות, ובמידה פחותה אנשי המיליציות מאפגניסטן ומפקיסטן, כשאלה יונהגו בידי אנשי 'משמרות המהפכה' ו'כוח קודס'. במקרה זה הם יחזקו את אחיזתה של איראן בסוריה ואת השפעתה האזורית, וייצרו איומים חדשים על ישראל. מהצד האחר, במעורבות הצבאית האיראנית קיימות נקודות תורפה – כולל יכולת ישראלית משופרת לפגוע בה – שבעטיין נראה כי איראן לא תמהר להתגרות בישראל, אלא תתמקד בינתיים בחיזוק כושר ההרתעה שלה כלפי ישראל. בכל מקרה, ישראל תצטרך לשפר את יכולת ההרתעה שלה כלפי איראן, כולל באמצעות שיתוף פעולה עם הממשל האמריקאי.

מילות מפתח: איראן, סוריה, חזבאללה, מיליציות שיעיות, התערבות צבאית

אחת הסוגיות הביטחוניות המרכזיות המעסיקות כבר עתה את מערכת הביטחון הישראלית היא האפשרות שאיראן תנצל את מעורבותם הנוכחית של כוחותיה ובעלות בריתה בלחימה בסוריה כדי לקיים נוכחות צבאית ארוכת טווח בסוריה בכלל, ובקרבת גבולה עם ישראל בפרט. נוכחות כזו, אם תתקיים בעתיד, עלולה

ד"ר אפרים קם הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי. תודותיו נתונה לרא"ל (מיל') משה יעלון, שר הביטחון והרמטכ"ל לשעבר וכיום חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי, על הערותיו המועילות למאמר זה.

ליצור איומים חדשים על ישראל – בעיקר נוכח האפשרות של עימות צבאי עם איראן ו/או עם שלוחיה.

ראש הממשלה בנימין נתניהו קבע בנאומו בפתיחת מושב הכנסת ב־23 באוקטובר 2017 כי בראש האתגרים העומדים בפני ישראל עומד "הצורך להדוף את ניסיונה של איראן להתבסס צבאית בסוריה". ניסוח זה מלמד במשתמע כי בעיני ממשלת ישראל, ההתמודדות עם החדירה הצבאית האיראנית לסוריה אינה נופלת בשלב הנוכחי מהצורך לעצור את חתירתה של איראן לנשק גרעיני, כל עוד תוכנית הגרעין האיראנית מצויה תחת הגבלות הסכם הגרעין.

המעורבות העתידית בסוריה – שיקולי איראן

איראן אינה מבהירה עד מתי תמשיך להשאיר בסוריה את הכוחות שבהנהגתה. את מעורבותה עד כה היא הסבירה בצורך לטפל באיומים כלפיה הנובעים מהמצב בסוריה, בחשיבותו של מתן הסיוע למשטר אסד כדי להתגבר על אויביו ובבקשתו של המשטר הסורי לקבל את הסיוע האיראני. אולם מותר להניח שהיא מתכוונת להשאיר נוכחות צבאית משמעותית בסוריה לפרק זמן ארוך – גם לאחר ייצובו של משטר אסד – לפחות כל עוד המשטר הסורי יזדקק לה וירצה בכך. מבחינתה של איראן, להצבת כוחות ממושכת בסוריה יהיו כנראה כמה מטרות:

האחת – לאיראן חשוב ביותר לסייע למשטר אסד לייצב את שלטון המיעוט שלו ולהבטיח את שרידותו לאורך זמן – מה גם שהוא עדיין לא שולט בכל המדינה, יש לו חשבון דמים ארוך עם חלק ניכר מהאוכלוסייה ושרידותו אינה מובטחת, גם אם סיכוייה השתפרו. לאיראן חשוב להחזיק כוחות בסוריה כדי להשתתף בעיצוב ההסדר שיושג לגבי עתיד המדינה והמשטר, לקשור את סוריה אליה ולהשפיע במידה מכרעת על החלטותיה והתנהלותה, גם במקרה שמשטר אסד ייפול.

השנייה – מאחר שלאיראנים אין ביטחון שמשטר אסד ישרוד לאורך ימים, הם מבקשים לבנות יכולות השפעה עצמאיות בסוריה. כלי חשוב שנבנה לצורך זה הוא שתי מיליציות סוריות חדשות שהוקמו על ידי האיראנים באמצעות 'כוח קודס' וחזבאללה: מיליציות 'כוחות ההגנה הלאומית' (National Defense Forces) המונה עשרות אלפי אנשים, ברובם עלווים, ומיליציה שיעית בשם 'כוח רידה' (Rida) שאנשיה גויסו בכפרים השיעיים בסוריה. מטרתו של 'כוח קודס' היא להפוך את המיליציות הסוריות לכוח צבאי-פוליטי קבוע, שיופעל על ידו בדומה לחזבאללה בלבנון.¹

השלישית – נוכחות צבאית ארוכת טווח בסוריה חשובה לאיראן כדי לתקוע יתד של השפעה בלב העולם הערבי, ולבסס את הקשת השיעית מאיראן ועד לבנון. המשברים החמורים בסוריה ובעיראק והופעת דאע"ש המחישו לאיראן עד כמה סביבתה האסטרטגית אינה יציבה ועתירת זעזועים וסיכונים. הנוכחות הצבאית

בסוריה לטווח ארוך חשובה לאיראן גם כדי לחזק את השפעתה בעיראק ובלבנון – שתיהן מדינות בעלות אוכלוסיה שיעית דומיננטית; למנוע הקמת מדינה כורדית עצמאית העלולה להתסיס את המיעוט הכורדי באיראן; ליצור משקל-נגד ליריבותיה במרחב המזרח-תיכוני ובראשן ערב הסעודית; ואולי גם לחדור לזירה הפלסטינית. הנוכחות בסוריה גם תסייע לאיראן למנוע את הופעתם מחדש של ארגוני טרור מסוגם של דאע"ש ויוצאי אל-קאעדה, המסכנים גם את הביטחון והאינטרסים של איראן. וחשוב לא פחות, הרחבת השפעתה של איראן באזור מפתח זה של המזרח התיכון עשויה לסייע לה גם לפעול לצמצום ההשפעה האמריקאית במרחב.

הרביעית – נוכחות צבאית ממושכת בסוריה תסייע לאיראן להחמיר את האיום על ישראל מצד חזבאללה וארגונים נוספים, גם באמצעות הארכת החזית מול ישראל מדרום לבנון לרמת הגולן. חזית זו תוכל להסתייע בביסוס מסדרון קרקעי להעברת אמצעי לחימה וכוחות מאיראן ומעיראק לסוריה ולבנון, ובהקמת מפעלים לייצור ולהרכבה של נשק איכותי בסוריה ובלבנון – בעיקר רקטות ונשק מדויק.

החמישית – כל עוד תימשך הפעילות הצבאית בסוריה היא תסייע לאיראן לשפר את היכולות הצבאיות של הכוחות האיראניים ושלוחיהם. היא חשובה לאיראן בעיקר כדי לבנות כוח התערבות איראני-שיעי שיאפשר לה לקדם ולבסס את השפעתה במרחב, ובעת הצורך להתערב – מלבד בסוריה – במדינות שבהן יש לאיראן אינטרסים חשובים ובראשן עיראק ולבנון, ואולי גם תימן. המשיך הצבת הכוחות בסוריה יוכל להעניק לאיראן מאחז ושירותים ימיים ואולי גם אוויריים בחוף הים התיכון – אם סוריה תסכים לכך. הדבר עשוי לשמש בסיס להמשך שיתוף הפעולה הצבאי עם רוסיה, ואולי גם לקיום שיתוף פעולה צבאי עם טורקיה. לשם חיזוק מאחזיה מבקשת איראן כבר עתה לבנות בסוריה בסיסים לכוחות השיעיים הקשורים בה.²

יחד עם זאת, איראן תצטרך להביא בחשבון שבנוכחות ארוכת טווח בסוריה יהיו כרוכים גם סיכונים, ושלא יעלה בידה להשיג את מטרותיה, או לפחות את חלקן. איראן ושלוחיה עלולים להסתבך בעימות צבאי עם כוחות אמריקאיים או ישראלים, או עם גורמי כוח הפעילים בזירה הסורית. יש גם לזכור שחלק ניכר מהאוכלוסיה הסורית עוין את משטר אסד ואת איראן לאחר ההרס והטבח שהביאו על סוריה, ויסתייג מהמשך הנוכחות וההשפעה האיראנית בסוריה. המשך השארת הכוחות הצבאיים בסוריה לא יהיה פשוט עבור המשטר האיראני והדבר עשוי להפוך עבורו לנטל כלכלי וצבאי כבד. שאלה פתוחה היא – מה תהיה מדיניותו של המשטר הסורי בעתיד הרחוק יותר כלפי איראן ונוכחותה בסוריה: כיום משטר אסד זקוק מאוד לנוכחות האיראנית לשם שיפור מצבו והבטחת עתידו, אבל אם שלטונו יתייצב, האם יהיה מוכן ומעוניין להיות תלוי באיראן לאורך ימים?

אופי המעורבות האיראנית העתידית

בשלב זה לא ידוע מה יהיו מרכיביה ואופייה של המעורבות האיראנית בסוריה בעתיד, בהנחה שזו תימשך זמן רב יחסית. הרבה יהיה תלוי בשאלה אם המשבר בסוריה והלחימה הכרוכה בו ידעכו עד כדי רגיעה, או שיימשכו בצורה זו או אחרת. ככל שהמשבר יתקרב לסיומו תוכל איראן להפנות פחות כוחות למשימות לחימה, ולהשקיע מאמצים בבניית השפעתה ומעמדה בסוריה לטווח ארוך, ובכלל זה בבניית החזית הלבנונית-סורית מול ישראל. אלא שבתרחיש זה תעלה שאלה נוספת: האם משטר אסד יהיה מעוניין בהמשך הנוכחות הצבאית האיראנית בארצו לאורך ימים, או שבשלב מסוים יעדיף שזו תתפנה או תצטמצם במידה משמעותית, כדי שלא להיות כבול יתר על המידה על ידי איראן.

בהנחה של המשך הנוכחות האיראנית בסוריה, האפשרות הסבירה יותר היא שאיראן תעדיף להימנע ממשלוח כוח משמעותי משלה לסוריה. במקום זאת היא תבקש להמשיך לקיים את דגם ההתערבות שנבנה בסוריה מאז 2014. במילים אחרות, היא תשאף להמשיך להנהיג את הכוח הצבאי שיוצב בסוריה באמצעות מפקדים ויחידות נבחרות, בעיקר מ'משמרות המהפכה' ו'כוח קודס', כאשר עיקר הכוח הלוחם יבוא מהמיליציות השיעיות ובמיוחד מחזבאללה הלבנונית ומהמיליציות השיעיות העיראקיות הנאמנות לאיראן, ובעדיפות נמוכה יותר – מהמיליציות האפגניות והפקיסטניות.

דגם זה נוח לאיראן יותר מאשר שיגור כוח איראני גדול לסוריה, מכמה בחינות. הוא מאפשר לאיראן להכחיש את השתלבותה במבצעי לחימה בסוריה. הוא מצמצם את הסיכון בהסתבכות ישירה עם ישראל ואולי גם עם ארצות-הברית, ומאפשר לאיראן גמישות רבה יותר בטיפול במשברים הקשורים במצב בסוריה. הוא יפחית את האבדות שאיראן עלולה לספוג במקרה של המשך הלחימה בסוריה. הצגת פרופיל נמוך של התערבות צבאית בסוריה נוחה למשטר האיראני גם לנוכח המחאה הנרחבת שפרצה באיראן בסוף דצמבר 2017, שבחלקה מופנית נגד הלחימה האיראנית בסוריה. דגם זה יסייע גם ליצירת דימוי של כוח שיעי רב-לאומי שיחזק את כוחו של המחנה השיעי מול המחנה הסוני לא רק בסוריה, אלא גם במדינות נוספות ובראשן עיראק. הוא גם יתרום לשיפור היכולות הצבאיות של המיליציות השיעיות – בעיקר חזבאללה והמיליציות העיראקיות.³

יחד עם זאת, האפשרות של השארת כוח איראני בסוריה לפרק זמן ממושך – לצד לוחמי חזבאללה ואולי לצד לוחמים ממיליציות שיעיות אחרות – אינה מובטחת. מאז 2013 הופיעו מפעם לפעם ידיעות שחזבאללה יחזיר את לוחמיו מסוריה ללבנון, מכמה סיבות. הסיבה הרווחת ביותר היא שאם יושג הסדר כולל לעתיד סוריה, עשויים כל הכוחות הזרים להידרש לצאת ממנה במסגרת ההסכם. על כך הודיע שר החוץ הטורקי בינואר 2017, והוסיף במפורש שבמסגרת הסדר

יצטרך גם חזבאללה להוציא את כוחותיו מסוריה. שנית, גם בלבנון יש חוגים המתנגדים להישארות חזבאללה בסוריה לאורך זמן. כך טען נשיא לבנון מישל עון בסוף נובמבר 2017, שחזבאללה יחזיר את לוחמיו ללבנון לאחר שהקרוב בסוריה נגד הטרור יסתיים.⁴

יתר על כן, גם בחזבאללה יש כנראה כאלה המסתייגים מהפעלת לוחמיו בסוריה כבשר תותחים עבור איראן. חזבאללה גם חושש מתקיפות ישראליות על כוחותיו בסוריה, וככל שחשש זה יגבר עשוי להתעצם עניינו לצאת מסוריה. שאלה פתוחה היא – האם אסד יהיה מעוניין בהישארות חזבאללה בתחומי סוריה, אם משטרו יתייצב והלחימה תיפסק. דוברי חזבאללה מצידם הכחישו את הכוונה להחזיר את לוחמיו ללבנון, וטענו שאלה לא יוחזרו בטרם יסתיימו משימותיהם בסוריה. גם מנהיג חזבאללה חסן נסראללה הודיע בסוף נובמבר 2017 שהארגון מוכן להוציא את כוחותיו מעיראק בעקבות הבסת דאע"ש, אך הוא נמנע מהתייחסות להוצאת כוחותיו מסוריה.⁵ בכל מקרה, ההחלטה אם להשאיר את חזבאללה בסוריה תהיה נתונה בידי איראן יותר מאשר בידי הארגון הלבנוני.⁶

שאלת הישארותם בסוריה ומיקומם של הכוחות האיראניים ולוחמי חזבאללה והמיליציות השיעיות האחרות עלתה בשיחות שנערכו בנובמבר 2017 בין ארצות הברית, רוסיה וירדן, אשר הובילו להסכם ביניהן בעניין הפסקת האש בדרום סוריה. לפי גורם אמריקאי, ההסכם שהושג קובע כי כל הכוחות הזרים שאינם סוריים – ובכללם אנשי 'משמרות המהפכה', חזבאללה והמיליציות האחרות – יוצאו מאזורי החיץ בדרום סוריה, ובסופו של התהליך יידרשו לצאת מסוריה כולה. סיכום זה משתקף גם מההודעה המשותפת שפורסמה על ידי ארצות הברית ורוסיה לאחר חתימת ההסכם, שלפיה ההסכם כולל צמצום הכוחות הזרים בסוריה והוצאתם מהאזור בסופו של דבר.⁷

אלא שבהסכם זה טמונות כמה בעיות. ראשית, הוא אינו כולל לוח זמנים ליציאת הכוחות והתהליך עלול להימשך שנים, אולי שנים רבות. שנית, כמה ימים

לאחר חתימתו הודיע שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב, כי רוסיה לא התחייבה שתדאג להוצאת הכוחות האיראניים והכוחות הקשורים באיראן מסוריה, וכי נוכחותם בסוריה היא לגיטימית מאחר שהוזמנו על ידי השלטון המוכר בסוריה.⁸ הודעה זו יכולה לחזק את הרושם שבכוונת איראן להשאיר את הכוחות הקשורים בה בסוריה לאורך ימים, בגיבויה של רוסיה. שלישית, המרחק שנקבע בין האזור שבו יורשו כוחות אלה לפעול לבין הגבול עם ישראל

חזבאללה חושש מתקיפות ישראליות על כוחותיו בסוריה, וככל שחשש זה יגבר עשוי להתעצם עניינו לצאת מסוריה.

ברמת הגולן נותר בעייתי לגבי ישראל: ישראל דרשה שמרחק זה יהיה 50–60 קילומטרים, ואילו הרוסים הסכימו בתחילה למרחק של כחמישה קילומטרים

מהגבול; לאחר מכן הוסכם על פשרה שלפיה ברוב האזורים המרחק יהיה עד 20 קילומטרים, ובחלקם רק חמישה קילומטרים.⁹

עתיד המעורבות האיראנית בסוריה: נקודות העוצמה והחולשה

אם למרות הקשיים וסימני השאלה תשאיר איראן כוח איראני/שיעי ניכר בסוריה לאורך זמן, המשמעות תהיה החמרת האיום שאיראן תקרין על ישראל. איראן תציב כוח גדול נוסף בקרבת ישראל ותבנה חזית נוספת מולה, שתאויש על ידי אנשי חזבאללה ו/או לוחמי המיליציות העיראקיות, במקביל לחזית דרום לבנון. היערכות כזו תספק לחזבאללה אפשרויות רבות יותר לפעול כלפי יעדים ישראליים והעורף הישראלי, ולפזר את נכסיו של הארגון כדי לצמצם את אפשרויות הפגיעה בהם. המסדרון שאיראן יוצרת מעיראק לסוריה והמפעלים שהיא בונה בסוריה לייצור אמצעי לחימה יאפשרו להעביר לחזבאללה נשק איכותי במהירות ובכמויות גדולות יותר.¹⁰

אין פירוש הדבר שאיראן תזדרז להפעיל נגד ישראל את חזבאללה או את הכוחות האחרים שתציב בסוריה. ראוי לזכור שחזבאללה הורתע זה למעלה מעשור מהתגרות משמעותית בישראל ומסיבות טובות, למרות מאגר הרקטות הגדול שבנה, וברוב המקרים הוא לא הגיב על אף שישראל תקפה פעמים רבות שיירות נשק ומתקנים של הארגון בסוריה ובלבנון. כך נחשד שישראל פגעה בינואר 2015 בשיירה של חזבאללה בגולן. בתקיפה נהרגו גנרל איראני איש 'משמרות המהפכה' ועימו חמישה מאנשי הארגון, וכן שישה מאנשי חזבאללה ובראשם ג'יהאד, בנו של עימאד מורנייה, מי שהיה ראש הזרוע הצבאית של חזבאללה, אשר בדקו אפשרויות ליצירת תשתית טרור מרמת הגולן. למרות חומרת הפגיעה איראן לא הגיבה, כדרכה, ואילו חזבאללה הגיב על הפגיעה באורח מוגבל – בירי מלבנון שבו נהרגו שני חיילי צה"ל.

מעבר לכך, איראן מעולם לא התעמתה במישרין עם ישראל במישור הצבאי – סביר להניח שמתוך מודעותה לחסרונותיה, שכן למרות עוצמתה הצבאית של איראן ובמרכזה מערך הטילים הגדול והמשתפר שלה, יש לה גם נקודות תורפה במאזן האסטרטגי והצבאי מול ישראל. היכולת הצבאית הקונוונציונלית של איראן בנויה על ציוד מיושן, במיוחד בתחום האווירי, כשחיל האוויר שלה מורכב ממטוסים אמריקאיים, רוסיים וסיניים בני שלושים וארבעים שנה. איראן צריכה גם להביא בחשבון שעימות צבאי עם ישראל עלול ליצור הזדמנות ותואנה לישראל לתקוף את מתקני הגרעין שלה, ייתכן בגיבוי אמריקאי.

איראן אומנם בונה יכולות שיאפשרו לה פעילות צבאית בעיראק ובסוריה, ואולי גם בלבנון, אבל המעורבות במדינות אלה פירושה התמודדות עם אויבים

וקשיים במרחק מאות קילומטרים מתחומי איראן, כשהמעורבות בסוריה ולבנון נעשית במדינות שאינן גובלות באיראן. יתר על כן, הקרבה של הכוחות האיראניים ובעלי בריתם המיליציות השיעיות יוצרת אומנם איום מוגבר על ישראל, אבל מעניקה לה גם יתרונות והזדמנויות. ישראל יכולה לנצל את ההיערכות האיראנית/שיעית כדי לתקוף שיירות נשק שיעברו במסדרון מעיראק לסוריה ולבנון, לשבש את המעבר בו ולפגוע בתרומתו לחיזוק חזבאללה, כולל פגיעה במפעלי הנשק שאיראן מקימה עבור חזבאללה. ישראל כבר הוכיחה לאיראן ולחזבאללה שיש בידיה מודיעין מעולה, המאפשר לה פגיעות מדויקות במטרות בסוריה ולבנון. כבר נאמר שהפעלת המיליציות השיעיות כבסיס לבניית הנוכחות וההשפעה האיראנית תעניק יתרונות לאיראן, ובכללם יצירת גמישות במהלך משברים וצמצום סיכונים מול אויבים. אבל זו גם תאפשר לישראל לפגוע במיליציות המאגרות אותה תוך צמצום הסיכונים הכרוכים בתגובת הצד השני, לאור העובדה שאיראן נמנעה עד כה מתגובה על פגיעות בחזבאללה מצד ישראל. כך, ישראל נמנעה בדרך כלל מפגיעה בגורמים איראניים, מלבד מקרים ספורים, אך זיהתה חופש פעולה יחסי לפגוע בחזבאללה ללא תגובה.

על כך צריך להוסיף את ההרתעה האמריקאית. מאז תחילת שנות התשעים של המאה הקודמת, האיום האמריקאי נתפס בעיני איראן כאיום האסטרטגי הראשון במעלה המופנה כלפיה. ממשל טראמפ נתפס בעיני האיראנים כאיום חמור במיוחד, בהדגישו את התנהלותה של איראן – בחתירתה לנשק גרעיני, בהתערבותה במדינות אחרות, באיומיה על ישראל ובמעורבותה בטרור – ובהבטיחו לבלום אותה. אומנם בינתיים ממשל טראמפ מאיים יותר מאשר מקיים, אבל איראן אינה יכולה להתעלם מהאפשרות שבעיתוי כלשהו הוא יפעל נגדה – בהפעלת סנקציות קשות יותר מאלה שהטיל עליה עד כה, ואפילו במהלך צבאי, ובכלל זה אם איראן תנסה לפגוע בישראל. ברור שהדבר האחרון שאיראן מעוניינת בו הוא עימות צבאי עם ארצות-הברית.

ישראל כבר הוכיחה לאיראן ולחזבאללה שיש בידיה מודיעין מעולה, המאפשר לה פגיעות מדויקות במטרות בסוריה ולבנון.

יחד עם זאת, למרות תפיסת האיום האמריקאי בעיני איראן, קשה בינתיים לראות את ארצות-הברית נוקטת פעולה ממשית נגד איראן עקב פעילותה בסוריה. ממשל טראמפ אומנם הגדיר במפורש את התערבותה של איראן במדינות אחרות כחלק חשוב מהאיום האיראני כלפי ארצות-הברית ובעלות בריתה, אולם בפועל הוא לא הכין עד כה כלים לבלימת ההשפעה והמעורבות האיראנית

בסוריה, אולי מלבד הטלת סנקציות נוספות עליה, כנראה ללא השתתפות אירופית בהן. ייתכן גם שהממשל האמריקאי התחיל להבין שאין בידו מענה יעיל לצמצום נוכחותה והשפעתה של איראן הן בסוריה והן בעיראק. ארצות-הברית עשויה

להפעיל צעדים צבאיים מקומיים מוגבלים נגד איראן, ועוד יותר מכך נגד המיליציות השיעיות, כגון ירי מוגבל או הפלת כלי טיס בלתי מאויש. אבל ככל הנראה, רק צעד איראני בוטה במיוחד עשוי להניע את הממשל לפעול בהיקף משמעותי נגד כוחות איראניים.

לתוך המשוואה הזו צריך להכניס גם את הגורם הרוסי. רוסיה אינה בעלת ברית של איראן והאינטרסים שלהן שונים, אך היא משתפת איתה פעולה בסיוע משמעותי למשטר אסד וליוצבו. ככל הנראה, גם רוסיה מתכוונת להשאיר כוחות מוגבלים בסוריה, אולי לפרק זמן לא קצר, כדי להבטיח את יציבותו של המשטר הסורי ואת השירותים הימיים והאוויריים הניתנים לה בתחומי סוריה. נשיא רוסיה פוטין אמר בביקורו בסוריה בדצמבר 2017 כי הורה להתחיל בהוצאת רוב הכוח הרוסי מסוריה ולהחזירו לרוסיה, לאחר שיחד עם הצבא הסורי ניצח את הטרור.¹¹ עוד לפניו אמר הרמטכ"ל הרוסי כי הוא צפוי לצמצם את הכוחות הרוסיים בסוריה במידה משמעותית, וכי הצמצום יתחיל עד סוף 2017.¹²

אולם נראה שהצמצום נעשה מסיבות טקטיות: רוסיה אינה מחזיקה כוחות קרקע ניכרים בסוריה, וכאשר הלחימה במדינה מצטמצמת רוסיה יכולה להרשות לעצמה להוציא חלק מהכוחות, כפי שהודיעה גם בינואר 2017. יתר על כן, הרמטכ"ל הודיע שהכוחות הרוסיים ימשיכו להחזיק בסוריה שני בסיסים צבאיים, וכן יחידות שיידרשו לשמירת המצב שנוצר בסוריה, כך שרוסיה שומרת בידיה את האפשרות לתגבר את כוחותיה בסוריה לפי הצורך, ותמשיך לקבל שירותים בסוריה בבסיס האווירי בחמיימם ובבסיס הימי בטרטוס. יותר מכך, שר ההגנה הרוסי הודיע שהוחל בהקמת נוכחות צבאית קבועה בשני הבסיסים, והפרלמנט הרוסי אישר חתימת הסכם עם ממשלת סוריה למשך 49 שנים, לפיו יורחב השימוש על ידי מטוסים וכלי שיט רוסיים בשני הבסיסים.¹³

סביר להניח שכל עוד נמשכת הלחימה בסוריה, רוסיה תתמוך בהמשך הנוכחות של כוחות איראן, חזבאללה והמיליציות השיעיות האחרות בסוריה, ולפחות לא תתנגד לכך, כפי שהודיע שר החוץ הרוסי. אך אין להוציא מכלל אפשרות שרוסיה תצדד בהוצאת חלק מכוחות אלה, לפחות במצב של רגיעה יציבה ובמסגרת הסדר כולל, אם יושג. לרוסיה גם אין עניין בהיווצרות עימות בין ישראל לאיראן, והיא עשויה לשמש גורם ממתן ומתווך כדי למנוע עימות כזה.

המשמעות לישראל ולארצות הברית

נוכחות צבאית ארוכת טווח של איראן ושלוחיה בסוריה יוצרת איום עתידי משמעותי על ישראל. נוכחות זו מסייעת גם ליצירת רצף טריטוריאלי כבסיס לפעילות והשפעה איראנית מאיראן ועד סוריה ולבנון, המאפשר לאיראן להניע כוחות ואמצעי לחימה לאורך רצף זה. כל אלה בונים תשתית לייזום פגיעות

בישראל בעתיד, בעיקר באמצעות חזבאללה והמיליציות השיעיות, אם וכאשר איראן תראה צורך בכך, ובחזית ארוכה יותר – מלבנון ועד רמת הגולן. רעיון החזית הרחבה אינו חדש אצל איראן וחזבאללה, והם פעלו להניח תשתית לכך בשנים קודמות באמצעות 'כוח קודס'. אולם במצב שבו כוחות הקשורים באיראן יוצבו בסוריה לטווח ארוך, וכאשר חזבאללה יוכל לקבל אמצעי לחימה איכותיים יותר וברצף דרך המסדרון ובאמצעות מפעלי נשק בסוריה ובלבנון – איראן תוכל להחמיר את האיום על ישראל.

יחד עם זאת, עקב נקודות התורפה הטבועות במעורבות האיראנית, סביר יותר להניח שלפחות במצב הנוכחי אין לאיראן עניין להתגרות בישראל ולהתעמת עימה. בפרק זמן זה, עניינה האזורי העיקרי של איראן הוא לייצב את המשטרים בסוריה ובעיראק ולהרחיב את השפעתה בהן. עימות עם ישראל עלול לפגוע באיראן במידה רבה יותר, הוא יסיט אותה ממטרתה האזורית העיקרית ועלול לסבך אותה עם גם ארצות הברית. משום כך אפשר להניח שבשלב הנוכחי מטרתה המרכזית של המעורבות האיראנית בסוריה ולבנון בהקשר הישראלי היא לשפר את כושר ההרתעה של איראן כלפי ישראל, בעיקר על ידי חיזוק המיליציות השיעיות בסוריה ובראשן חזבאללה, ולאו דווקא להגיע לכלל עימות צבאי עם ישראל. בהנחה זו תומכת העובדה שמאז 2015 נמנע חזבאללה מהתגרות בישראל.

אין ביטחון שאיראן אכן תצליח להותיר בסוריה לאורך ימים כוח משמעותי מתוך 'משמרות המהפכה' והמיליציות השיעיות, ובעיקר ברמת הגולן. אם בעיתוי כלשהו המצב בסוריה יתייצב, ייתכן שבמסגרת הסדר יידרשו הכוחות הזרים לצאת מסוריה, וייתכן שבמצב של סיום המשבר ויציבות יחסית גם משטר אסד יהיה מעוניין בכך. אולם אפילו אם כך יקרה, המשך קיומו של המסדרון מעיראק לסוריה ולבנון יאפשר לאיראן להעביר כוחות ונשק לחזבאללה. מצד אחר, אם איראן תצליח להשאיר כוחות בלבנון, ברור כי מבין כל המיליציות השיעיות – שיהיו כנראה הגורם המרכזי בין הכוחות הללו – חזבאללה ייצור את הסיכון העיקרי לישראל: זו המיליציה האיכותית והקשורה ביותר לאיראן, יש לה ניסיון רב בעימותים עם ישראל, היא מכירה טוב יותר את השטח, ומעל הכול – בידה מאגר הרקטות העצום, המאפשר לה לאתגר את ישראל.

הקרבה בין הכוחות הצבאיים של ישראל ואיראן מעניקה לישראל אפשרויות חדשות לפגוע ביעדים איראניים, אם יהיה צורך בכך, כולל לשם שיבוש הפעלתו של המסדרון. בעניין זה, איראן וחזבאללה לא הגיבו בצעד צבאי נגד ישראל בעקבות התקיפה האווירית של בסיס צבאי איראני בקרבת דמשק בתחילת דצמבר 2017. תקיפה זו מיוחסת לישראל, כמסר לאיראן שלא לעבור את הקו האדום של הצבת כוחות איראניים/שיעיים בקרבת גבול ישראל. אך בו בזמן, קרבה זו ופעילות הכוחות האיראניים או חזבאללה והמיליציות בשטח מגבירות

את הסיכון לעימות בין כוחות שני הצדדים – עימות יזום על ידי אחד הצדדים או עימות בלתי מתוכנן כתוצאה מהידרדרות. במסגרת זו יש להביא בחשבון שגם אם עד כה נמנעו איראן וחזבאללה בדרך כלל מתגובה על תקיפות צה"ל נגד שיירות ומתקנים של חזבאללה, אין ביטחון שכך ינהגו בעתיד. ככל שצה"ל ימשיך בתקיפות אלה, יגבר העניין מצד איראן וחזבאללה להגיב עליהן, כדי להרתיע את ישראל מלהמשיך בהן. ולכן, בשלב מסוים עלול חזבאללה, בגיבוי איראני, להגיב בצעדים נגדיים בעקבות פגיעות צה"ל באנשיו ומתקניו.

במשך השנים, ובעיקר לאחר מלחמת לבנון השנייה, הצליחה ישראל ליצור הרתעה אמינה למדי מול חזבאללה. ישראל תצטרך עתה לשמר הרתעה זו ולחזקה, כאשר כמה נתונים עלולים להשתנות לטובת חזבאללה: לוחמי חזבאללה נמצאים גם בסוריה; נמצאים גם כוחות איראניים ומיליציות שיעיות שצברו ניסיון לחימה חשוב, העלולים לחזק את ביטחונם העצמי של חזבאללה ולהניעו להגיב על תקיפות מצד ישראל; איראן משפרת את יכולותיה להעביר במהירות אמצעי לחימה איכותיים יותר לחזבאללה מתוצרת מפעלי הנשק שבנתה בסוריה, ודרך המסדרון מעיראק. כמה צעדים מעבר לאלה שנקטו עד כה יוכלו לחזק את ההרתעה הישראלית: הבהרה ברורה של הקווים האדומים של ישראל ביחס לפעילות חזבאללה והכוחות האחרים הקשורים באיראן; שיבוש המעבר במסדרון; המשך הפגיעה בשיירות נושאות אמצעי לחימה איכותיים ובמפעלי נשק, מבלי לקבל אחריות לכך; ופעילות צבאית אמריקאית נגד יעדי המיליציות השיעיות, אם ממשל טראמפ יגיע למסקנה שזו דרושה לחיזוק אמינותו.

האפשרות של הישארות ממושכת של הכוחות האיראניים והשיעיים בסוריה, בוודאי אם יחדרו לרמת הגולן או לקרבתה, מצריכה הידברות ושיתוף פעולה עם הממשל האמריקאי. הבעיה היא שממשל טראמפ החל את דרכו בלשון קשה ומאיימת כלפי איראן – הן בסוגיית הגרעין והן כלפי פעילותה האזורית – אך עדיין לא גיבש דרכי פעולה לבלימת מעורבותה במדינות אחרות. חוסר

תגובתו של הממשל לגיבוי שרוסיה מעניקה להתערבותה של איראן בסוריה, ייתכן מתוך רצון לקרב את רוסיה אליו, אינה תורמת להרתעת איראן. במצב זה ממשל טראמפ מותיר למעשה, ובמידה רבה, את הזירה הסורית לרוסיה ולאיראן, כאשר מול הפסיביות האמריקאית אין גורם אזורי שיבלום את החדירה האיראנית לסוריה.

במשך השנים, ובעיקר לאחר מלחמת לבנון השנייה, הצליחה ישראל ליצור הרתעה אמינה למדי מול חזבאללה.

דווקא משום כך מתבקשת הבהרה אמינה מצד הממשל כי יחמיר את צעדיו כלפי איראן וחזבאללה, אם אלה ימשיכו לאתגר את ארצות-הברית ובעלות בריתה. ממשל טראמפ יוכל לנקוט מספר צעדים כדי לבלום את החדירה האיראנית לסוריה לטווח הארוך. במסגרת משא ומתן על עתיד סוריה יכול הממשל לנהל שיחות עם

רוסיה וטורקיה בדבר הוצאת הכוחות הזרים מסוריה בלוח זמנים מוגדר ובמסגרת הסדר כולל, כפי שנקבע בהסכם מנובמבר 2017. טורקיה כבר הביעה תמיכה בצעד זה, ואין להוציא מכלל אפשרות שגם רוסיה תתמוך בו, אולי בעבור תמורה אמריקאית. הממשל יוכל להטיל סנקציות נוספות על איראן בהקשר למעורבותה הצבאית בסוריה. הוא יוכל גם לשקול נקיטת צעדים צבאיים מוגבלים כדי להקשות על איראן את השימוש במסדרון להעברת כוחות ואמצעי לחימה.

הערות

- 1 Alex Vatanka, "Iran and Russia, Growing Apart," *Foreign Affairs*, November 29, 2017, <https://www.foreignaffairs.com/.../iran-and-russia-growing-apart>
- 2 יאסר עוקבי, "דיווח: המליציה האיראנית שפועלת במרחק 30 ק"מ מישראל", **מעריב**, 11 בנובמבר 2017, www.maariv.co.il/news/world/Article-608260
- 3 אפרים קם, "לגיון הזרים השיעי של איראן", **עדכן אסטרטגי**, כרך 20, גיליון 2, אוקטובר 2017, <https://goo.gl/AWzygN>
- 4 "Hezbollah to pull out fighters after war on terrorism," *The Daily Star*, Lebanon, November 30, 2017, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2017/Nov-30/428409-hezbollah-to-pull-out-fighters-after-war-on-terrorism.ashx>
- 5 "Hezbollah says ready to pull forces from Iraq after IS defeat," *Daily Mail*, November 20, 2017, <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-5101111/Hezbollah-says-ready-pull-forces-Iraq-IS-defeat.html>
- 6 יאסר עוקבי, "בין מוסקבה לטהרן: דאגה בחיזבאללה מהיום שאחרי המלחמה בסוריה", **מעריב**, 1 בפברואר 2017, <http://www.maariv.co.il/news/world/Article-568894>
- 7 "דיווח: נחתם הסכם הפסקת אש בסוריה, איראן תורחק מהגבול עם ישראל", **רויטרס**, 12 בנובמבר 2017, www.maariv.co.il/news/world/Article-608344
- 8 "רוסיה: לא התחייבנו לדאוג שהכוחות האיראניים ייסוגו מסוריה, נוכחותם לגיטימית", **הארץ**, 14 בנובמבר 2017, <https://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/.premium-1.4604033>
- 9 עמוס הראל, "בישראל מאוכזבים מההסכם בסוריה: האיראנים לא יורחקו מספיק מהגבול", **הארץ**, 13 בנובמבר 2017, <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.4591136>
- 10 אודי דקל וכרמית ולנסי, "האיום האיראני בסוריה – הכצקתה?", **מבט על**, גיליון 957, 23 באוגוסט 2017.
- 11 "Putin orders Russian forces pullout from Syria," Russian news agency TASS, December 11, 2017, <http://tass.com/defense/980174>
- 12 "The Latest: General: Russia likely to scale down in Syria," Associated Press, Beirut, November 23, 2017, <https://apnews.com/f99bbe1d3d414de5998c3b07da171369>
- 13 "רוסיה: החלנו בביסוס נוכחות אווירית קבועה בסוריה", **הארץ**, 26 בדצמבר 2017, <https://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/1.5152860>